

APOKALİPTİK MODERNİZM, BİLİM-KURGU VE MEKÂNIN SONU*

Abdulfettah İMAMOĞLU¹

Öz

Bir sonu betimleyen apokalips ve bir yeni-olma sürecini işaret eden modernizm kavramları, bir yandan yirminci yüzyılın yıkıcı ve aynı zamanda yeniden inşa edici düzenini tanımlamada, diğer yandan bu yıkım-yeniden inşa döngüsü üzerine hipotezler sunan bilim-kurgu eserlerinin ortaya çıktığı üretken ortamı nitelemeye ve anlamaya elverişli terimler olarak karşımıza çıkmaktadır. İleriye gidişin, yeni-olmanın tarif edilmesinde kullanılan bir terim olan modernizm ve ilerleyişin sona ermesi durumuna işaret eden apokalips, teknolojik çağın belirgin bir karakteri hâline gelen söz konusu paradoksal durumu isabetli ve kapsayıcı biçimde betimleyen iki sözcük olarak durmaktadır. Nitekim dinamik bir süreci ve devamlılık hâlini tanımlayan modernizm ve bir durağanlaşma ve devam etmeme durumunu tarif eden apokalips kavramları, teknolojik ilerlemeler ile paralel olarak daha hissedilir ve daha küresel bir hâle bürünen savaşlar ve kimyasal felaketler gibi büyük ölçekte yıkımlara sebep olan olaylar ile beraber, mekânın sonuna da işaret etmektedirler. Bu makalede “apokaliptik modernizm” kavramı, yirminci yüzyıl düşünsel eserleri üzerinden geliştirilecek kavramsal yaklaşım ve bunu örneklendirme adına, bilim-kurgu eserlerinin, karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımıyla, tematik olarak değerlendirilmesinden hareketle bir tanıma kavuşturulacak ve böylece mekânın sonu tabiri ile hem sona eren hem de yeniden başlayan bir mekânsal koşulu tarif eden bir kavram olarak incelenecektir. Böylece, yirminci yüzyıl modernizminin aslında apokaliptik bir nitelik gösterdiği, bu makalenin oluşması adına seçilen bu iki kavramın birbirleriyle kol kola bir gelişme izlediği vurgulanacaktır.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih:

15.01.2019

Kabul edildiği tarih:

11.02.2019

Yayınlanma tarihi:

21.03.2019

Article Info

Date submitted:

15.01.2019

Date accepted:

11.02.2019

Date published:

21.03.2019

Anahtar Kelimeler: *Apokaliptik modernizm, bilim-kurgu, mekân, karşılaştırmalı edebiyat.*

APOCALYPTICAL MODERNISM, SCIENCE-FICTION AND THE END OF PLACE

Abstract

Apocalypse, as a notion that designates an end, and modernism, as a notion that signifies a process of being “new”, are two key terms that are set to describe, on one hand, the destructive and re-constructive aspect of the twentieth century, on the other hand, the environment and conditions that have provided an opportunity of development for the science-fiction works which offer hypothesis regarding this dynamic circle of destruction and re-construction. Modernism, which is supposed to be used in describing a state of progress and newness, alongside with apocalypse which indicates an end of progress, seems to be a term to define, in an appropriate and comprehensive manner, the paradoxical and contradictory aspect being characteristic to the technological era. Those two notions -modernism, which defines a dynamic process and a state of continuity, and apocalypse, which describes a situation of discontinuity- denote correspondingly the end of place as a result of occurrences like wars and chemical catastrophes which, in parallel to technological progress, produced a more global and stronger impact and became more destructive. In this article the term “apocalyptic modernism”, after a conceptual approach due to theoretical works, and a comparative thematic evaluation thanks to science-fiction works, will acquire a definition to give way to discuss the question of end of place in terms of being a reality that refers to a spatial condition which ends and re-begins continuously. In this respect, a consideration concerning circumstances of the twentieth century will expose the apocalyptic character of that period as well as the coextensive development which is related to those two notions selected as starting points for the development of this article.

Keywords: *Apocalyptic modernism, science-fiction, notion of place, comparative literature.*

* Bu makale, Prof. Dr. Eric Dayre danışmanlığında tamamlanan “*L' modernisme apocalyptique en science-fiction*” (Bilim-kurgu eserlerinde apokaliptik modernizm) adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, aimamoglu@ogu.edu.tr.

ORCID 0000-0003-3509-066X

MODERNISME APOCALYPTIQUE, SCIENCE-FICTION ET LA FIN DE L'ESPACE**Résumé**

Apocalypse, notion désignant une fin, et le modernisme, notion qui signifie un processus de devenir “nouveau”, sont deux termes-clés susceptibles de décrire, d’une part l’aspect détruisant et reconstruisant du vingtième siècle, d’autre part la possibilité de développement qu’ont procurée l’environnement et les conditions particulières pour la création des œuvres de science-fiction offrant des hypothèses par rapport à ce cercle dynamique de destruction et reconstruction. Modernisme, censé à décrire un état de progrès et de nouveauté, aux côtés de l’apocalypse qui indique, elle, la fin du progrès, semble être un terme propre à définir, de manière convenable et compréhensive, le caractère paradoxal et contradictoire de l’ère dite technologique. Ces deux notions -modernisme qui définit un processus dynamique et un état de continuité, et apocalypse qui désigne une situation de discontinuité, dénotent d’une façon correspondante la fin de l’espace en tant que conséquence des événements comme guerres ou catastrophes chimiques qui, parallèlement au progrès technologique, ont été capable de produire un impact plus global et plus retentissant et sont donc devenues plus destructrices. Dans cet article, le terme “modernisme apocalyptique”, à la suite d’une approche conceptuelle qui sera réalisée grâce aux travaux théoriques, et une évaluation thématique due aux travaux de science-fiction choisis, va acquérir une définition qui va donner lieu à discuter la question de la “fin de l’espace” comme une réalité faisant référence à une condition de lieu qui, continuellement, se termine et recommence. Ainsi, une considération concernant les circonstances du vingtième siècle va démontrer le caractère apocalyptique de cette période aussi bien que le développement coextensif de ces deux notions prises comme points de départ pour le développement de cet article.

Mots-clés : *Modernisme apocalyptique, science-fiction, notion d’espace, littérature comparée.*

Giriş

Fransızcaya Yunancadan gemiş olan ve bu makalede Türkçe “apokalips” karşılığıyla kullanılacak *apocalypse*² terimi dinsel terminolojide “kıyamet” olarak, daha geniş anlamda “dünyanın sonu”, en geniş çerçevede ise “son”³ olarak tanımlanmaktadır. Apokalips, var olan bir düzenin sonuna, sona ermesine, kendisini tamamlamasına işaret etmektedir. Bu tabir aracılığı ile bir sürecin, bir olgunun, bir var olma hâlinin tamamlandığını belirtmek, bu sona bir tanım getirebilmek amacı güdülmektedir. Söz konusu terimin anılan bu işlevinden hareketle, bu makalede, “apokaliptik” tabiri ile “sonu getirecek felaket ile ilgili olan” şeklinde bir nitelendirilmesindeki yönelim ile ilgili olarak ise öncelikle modernizm ile neyin kastedildiğine değinmek gereği ortaya çıkmaktadır. Modernizm, en yalın ifade

Modernizmin apokaliptik olarak nitelendirilmesindeki yönelim ile ilgili olarak ise öncelikle modernizm ile neyin kastedildiğine değinmek gereği ortaya çıkmaktadır. Modernizm, en yalın ifade

² *Apo-* (uzak) ve *calypsis* (saklamak, gizlemek) sözcüklerinden türetilen *apocalypse*, saklanılanın, gözle görülmeyenin ortaya çıkması, işa olması anlamına geliyor.

Kaynak: CNRTL (*Fransa Ulusal Metin ve Sözlük Veritabanı*). “Apocalypse” maddesi. <http://www.cnrtl.fr/definition/apocalypse/> Erişim Tarihi: 25.12.2018.

³ Kaynaklar:

1. *Le Petit Robert Dictionnaire* (1989). “Apocalypse” maddesi.

2. *Larousse Fransızça Elektronik Sözlük*. “Apocalypse” maddesi. <https://larousse.fr/dictionnaires/francais/apocalypse/4522?q=apocalypse#4506/> Erişim Tarihi: 25.12.2018.

ile modern olma sürecini tanımlayan bir terim olarak kabul edilebilir. Bir devamlılık, dinamik bir durum hâlini tarif eden modernizm kavramı, Fransızca kökenli *modernisme* sözcüğüne kaynak olan ve “eski”, “antik” sözcüklerine karşılık olarak “yeni”, “yakın zamana ait” anlamlarına gelen *moderne*⁴ kelimesinden gelmektedir. Peter Childs, *Modernism* adlı eserinde, modern-olma sürecini tanımlarken, modernizmin karakteristik özelliklerini ayrışma ve yeniden yapılanma (*disintegration and reformation*), parçalanma ve hızlı değişim (*fragmentation and rapid change*) ve kalıcı olamama (ya da geçicilik) ve güvensizlik (*ephemerality and insecurity*) olarak sıralamaktadır. (Childs 2008, 16) O hâlde, yukarıda bahsedilen iki terimin anlam alanı göz önünde bulundurulduğunda, bu makalenin başlığında yer alan apokaliptik modernizm kavramı ile, sonu getirecek felaket ile koşut giden bir modernleşme, bir modern-olma süreci kastedildiği söylenebilir.

Bu noktada altını çizerek belirtmek gerekiyor ki, bu makalede kastedilen anlamıyla ve kavramsal bütünlüğüyle apokaliptik modernizm, mekân olgusu ile doğrudan ilişkili bir durumu nitelendirmektedir. Zira sonu getirecek felaketin, yani apokalipsin kendini doğrudan hissettirmesi, algılanabilir bir gerçeklik hâlini alması mekânsal gerçeklikten ayrı düşünölemeyecek bir durum teşkil etmektedir. Bir başka deyişle, modernizm ve apokalips, mekân gerçeği ile beraber algılanabilir, kavramsal bir şekil almaktadır.

Yine modernizm ile ilgili olarak, üç boyutlu bir zaman fikri kendini göstermektedir. Başlangıç, şimdi ve son olarak isimlendirilebilecek bu çok boyutlu durum, mekân gerçeğinin yanı sıra bir süreç olma yönüyle de dikkat çekmektedir. Geçmişin uzantısı olan bir sürecin sonunu dillendirmek amacı ile meydana getirilmiş apokalips sözcüğü, bahsedilen üç boyutlu zamanı belirgin hâle getiren bir anlamsal içeriğe sahip olarak, başlangıç, şimdi ve son kavramlarına kendine özgünlük durumu edindirmektedir. Öyle ki, dinsel arka planı olan apokalips tabiri ile alakalı olarak İncil’de, Yeni Ahit’in “Apokalips” olarak da adlandırılan “Vahiy” isimli son bölümünde, İsa Mesih’in, mesajını iletmek için, gönderdiği meleğin Yuhanna’ya şöyle seslendiği nakledilmektedir: “Korkma! İlk ve son Ben’im. Diri Olan Ben’im. Ölmüşüm, ama işte sonsuzluklar boyunca diriyim. Ölümün ve ölümler diyarının anahtarları bendedir. Bunun için gördüklerini, şimdi olanları ve bundan sonra olacakları yaz.”⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere, apokalips kavramı “son”u işaret ederek,

⁴ Kaynak: CNRTL (*Fransa Ulusal Metin ve Sözlük Veritabanı*). “Moderne” maddesi. <http://www.cnrtl.fr/definition/moderne/> Erişim Tarihi: 25.12.2018.

⁵ İncil (*Yeni Ahit*), 1:17-19. <https://incil.info/kitap/Vahiy/13/> Erişim Tarihi: 25.12.2018.

başlangıç ve şimdiye de ayırt edici bir karakter kazandırmış olup, zamanı üç boyutlu bir kavrama dönüştürmektedir.

İnceleme alanı yirminci yüzyıl olan bu makalede, apokalips ve modernizm kavramlarının beraber meydana getirdikleri bir tanımlama olarak düşünölen apokaliptik modernizm terimi çıkış noktası olmak üzere, sözü geöen yüzyıla ait yapıtların içeriklerinden hareketle, kavramsal, anlamsal ve tematik odaklı bir çalışma amaçlanmaktadır. Bu sayede, geötiğimiz yüzyıl içerisinde, geömiş ve şimdiden hareketle, modernizm üzerine değerlendirmeler ve tespitler ileri süren düşünörlerin fikirleri ışığında, bu çalışmanın başlığına ismini veren söz konusu kavramın daha iyi anlaşılabilmesi adına kavramsal bir yaklaşım geöerleştirilecek, bunun ardından, aynı kavramın kurgusal ve sanatsal boyutuna değinilmek üzere yirminci yüzyıl ürünleri olan ve şimdiden hareketle geleceğe dönük perspektifler sunan bilim-kurgu eserlerinden alıntılar yapılacak ve buna paralel olarak “mekânın sonu” tabiriyle neyin kastedildiği anlaşılacaktır. Bu bağlamda, ilk olarak, modernizm kavramı üzerine eleştirel yaklaşımlar aracılığıyla bu kavramın anlam alanı genişletilecek, daha sonra onun apokalips, son, başlangıç, mekân ve zaman olguları ile olan ilişkisi hem tanımlamalar hem de kurgusal örneklendirmelerle yorumlanacaktır. En nihayetinde, elde edilen bulgular aracılığıyla, apokaliptik modernizm teriminin, yirminci yüzyılın modern anlamda geöerleşmiş deneyimlerini ve bu deneyimlerden hareketle öngörölen modern dünya hâlini tanımlamaya uygun bir terim olduğu ortaya çıkarılacaktır.

Modernizm ve apokalips ilişkine dair yaklaşımdan hareketle, apokaliptik modernizm üzerine kavramsal açılımların yer alacağı “Apokaliptik Modernizm” başlıklı birinci bölümde, sona ortam hazırlayan modern koşullara dair düşünsel yaklaşımlara yer verilerek, bir kavram olarak apokaliptik modernizm teriminin dinamikleri daha belirgin hâle getirilecek ve bu terimle nasıl bir modernizm olgusunun kastedildiği anlatılacaktır. Apokaliptik modernizme zemin hazırlayan koşulların ön plana çıkarılacağı birinci bölümün ardından, “Mekânın Sonu” başlıklı ikinci bölümde, tarif edilen modernizm sürecinin sebep olduğu “son” ve bu sondan sonra nasıl bir modernizm süreci ortaya çıkabileceği, kurgusal eserlerden alıntılanacak parçalar aracılığıyla açıklığa kavuşturulacaktır. Bu aşamada, apokalips sonrası yeni başlangıç anlatması nedeniyle yirminci yüzyıl bilim-kurgu eserleri olan, Fransız yazar Robert Merle tarafından kaleme alınan *Maleviş* ve apokalips sonrası modernizmin ilerlemiş bir versiyonunu sunan ve Amerikalı yazar Robert Silverberg

---

⁶ İlk basım yılı: 1972.

tarafından kaleme alınan *The World Inside*⁷, kurgusal hipotez bağlamında, ikinci bölümde başvurulacak iki temel kaynak olacaktır.

Bu makalenin içeriğine şekil verecek birinci ve ikinci bölümde sunulacak bilgi ve yorumlar aracılığıyla, deneyimlenmiş koşullardan hareketle gerçekleştirilecek kavramsal bir tanımlama ve deneyimlenmemiş bir zamana dair kurgusal bir değerlendirme ile kavramsal anlamda mekânın sonunun ne şekilde meydana geldiği ve aslında apokaliptik modernizm bağlamında mekânın sonunun gerçekten bir son olmadığı, yalnızca süregelen bir modernizm sürecinin kendini tamamlayıp yeni bir modernizm sürecine geçişi tarif etme amaçlı bir tabir olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla, apokaliptik modernizm söz konusu olduğunda, mekân kavramının kesinlikle biten, bitebilecek bir şey olmadığı, modern-olma ile beraber durmadan yenilenen ve bu yenilenmeyle beraber yeni bir karaktere bürünen ve aynı zamanda yeni bir sona doğru giden bir gerçeklik/yeni gerçeklik olduğu vurgulanacaktır.

Apokaliptik Modernizm

En önemli yapıtlarının bu dönemde yazılmış olması ve içeriğine aslı kaynak teşkil eden teknolojik ve sosyal gelişmeler dolayısı ile bilim-kurgu eserleri açısından yirminci yüzyıl en verimli çağ olarak nitelendirilebilecek bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. İki büyük dünya savaşı, nükleer felaketler, robotik teknoloji ve uzay teknolojisi alanlarında meydana gelen ilerlemeler, bu gelişmelerin iki farklı yüzünü ortaya koymaktadır. Aynı gelişmelerin, insanı ve mekânı daha önce hiç olmadığı kadar hızlı bir değişime, dönüşüme maruz bırakması yine bu dönemin modern-olma özelliğini yansıtan önemli bir husus olarak kendini göstermektedir. Bir diğer deyişle, yirminci yüzyıl, hızlı teknolojik gelişmeler ile beraber, dünya tarihinin en büyük savaşlarına, yıkımlarına neden olan ama öte taraftan yine aynı gelişmeler sayesinde insanların hayatlarını hiç olmadığı kadar kolaylaştıran ve onlara daha hızlı değişen ve dönüşen yeni bir dünyanın gerçekliğini sunan şartları temsil etmektedir.

Fransız düşünür Gustave Le Bon, yirminci yüzyılı, bu dönemde ortaya çıkan ilerlemeler ve çalkantılar dolayısıyla, bir dünyanın sona erip bir başka dünyanın başladığı bir dönem olarak tanımlamaktadır (Le Bon 1927, 7). Bir sosyoloğun gözünden sunulan bu tanım, “bir başka dünya” ile kastedilen şeyin, hem insanî hem insan-ötesi (teknik, teknolojik, bilişsel) boyutunu

---

⁷ İlk basım yılı: 1971.

hatırlatmaktadır. Modernleşme ile beraber değişen, yenilenen zaman ve mekân algısı, sözü edilen “başka” olma durumunun iki esaslı bileşenini bize sunmakta, bu iki algı üzerinden modern-olma durumu çok daha somut bir zemine kavuşmaktadır.

Apokalips yani son fikrine rastladığımız bilim-kurgu yapıtları, bir başka dünyanın nasıl bir zamansal ve mekânsal niteliğe sahip olabileceği üzerine önermelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, yazar Ugo Bellegamba, bilim-kurguyu “ince bir melezleştirme çabasının ürünü” olarak tanımladıktan sonra, “şimdinin meselelerinden alegori yoluyla bahsetmek için geçmişten beslenerek gelecek zamanları keşfe çıkan” bir uğraş olarak değerlendirmektedir⁸. Gelecek fikrini, merkezi hipotetik meselesi hâline getiren bilim-kurgu, henüz yaşanmamış zamana dair önermelerini bugünün şartları ve geçmişin belleğini hesaba katmak suretiyle okuyucunun algısına sunmaktadır. Zamanın melez bir olguya devşirilmesi noktası ile paralel olarak filozof Nicolas Berdiaeff ise, geçmiş ve şimdiden hareketle, hayatın ütopyaya doğru yol aldığını ifade etmektedir (Huxley 2008, xxxix). Ütopya, henüz ulaşılmamış ancak ulaşılmaya doğru gidilen bir modernizm hâlini tanımlamakta, ulaşılan her varsayımsal modernizm, ütopyanın yeni bir forma bürünmesine neden olmaktadır. Apokaliptik modernizm, yani modernizmin apokalips fikri ile sonu getirecek felakete doğru ilerlemesi şüphesiz bu fikirle örtüşmektedir. Zira son olan apokalips, yani sonu getirecek felaket, apokaliptik karakterde olan modern-olma hâlinin ortaya çıkması ile birlikte modernizm sürecinin iki ucunu temsil etmektedir.

Modern-olma apokalipsle bitip, apokalips ile başlamaktadır. Bir başka ifadeyle, modern-olma süreci ile paralel bir yol izleyen apokalips fikri, söz konusu modernizm sürecinin sonunun nasıl olacağına dair işaretler de taşımaktadır. Bu son, ütöpik bir son karakteri göstermektedir, yani en basit tabir ile, henüz gerçekleşmemiş olan, gerçekdışı bir son hipotezi içermektedir. Şimdiyi tanımlayan, bunu etkilemekte olan şartlar, bu hipotetik sonun nasıl olabileceğine dair ileriye dönük fikir ve izlenimler vermekte ve bu fikir ve izlenimlerin somut hâli olarak bilim-kurgu eserleri, ütopya üzerine bir resim sunarak, onun gerçek-olabilirliğini değerlendirmektedir. Bahsedilen ütopya, apokalips sonrası bir dünya resmi olup, bu dünya, yeniden modern-olma eğilimi ile beraber yeniden apokalipse doğru ilerlemeye başlamaktadır. Bir başka deyişle, modernizm fikrinin etkisiyle, yaşanan mekânı algılayışta yeni bir başlangıcı temsil eden yeni dünya yeni bir sona doğru ilerlemektedir.

⁸ Kaynak: www.ugobellagamba.com/histoire (p.3)/ Erişim Tarihi: 03.11.2010.

Yeni bir başlangıç fikri ile ilişkili olarak deneyimlenen son, artık bağlayıcı bir gerçeklik olmaktan çıkmakta, yeninin, modern-olmanın verdiği motivasyon ile insan, geleceğe odaklanır hâle gelmektedir. Böylelikle, bir felaketin mekânsal gerçekliğini ardında bırakıp, o felaketin küllerinden yeni bir dünya kurma eylemine geçmektedir. İnsanın bu eğilimini Yunanca “*anastilosis*” sözcüğü ile de tanımlamak mümkündür. Zira bu terim, harabe hâlini almış bir yapının, yine bu harabe kalıntıları kullanılarak yeniden inşa edilmesi durumunu isimlendirmek için kullanılmaktadır⁹. Bu tanımla paralel olarak, felakete uğrayıp “sonlanan” dünyayı yine inşa etmeye çalışan insanın yeniden kurduğu yeni dünyayı, adı geçen kavramın kastettiği anlamdan hareketle düşünmek, apokaliptik modernizm ile kastedilen mekânsal gerçeklik fikriyle örtüşmektedir. Zira burada, bir sonraki bölümde daha iyi irdeleneceği üzere, apokaliptik modernizm, insanın yıkıma uğrayan, sonlanan mekânı devamlı surette yeniden inşa etme isteğiyle bağdaşan bir modernizmi işaret etmektedir.

Apokalips ile beraber, geçmişin yıkıntılarından, şimdiki zamanı bir geçiş evresi olarak kullanmak sureti ile geleceğe dönük olarak bir başka dünya kurma eğilimi doğmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken hususun, bu anastilosis sürecinde geçmişin sadece geleceği inşa etmek için işlev gördüğü, dolayısıyla gelecek üzerinde aktif bir rol oynamadığı, oynayamayacağı noktası olduğunu dile getirmek gereği ortaya çıkmaktadır. Geçmişin bilgi birikimi ile ilerlemesini daha hızlı bir ritme sokan insan, teknik ve teknolojik ilerleme noktasında harç olarak kullandığı geçmişi, geçiş sürecinden sonra son hâlini alacak yeni mekânda tanınmayacak bir şikle sokmakta, onu böylelikle geleceğe devşirmiş olmaktadır.

Gelişmeyi, ilerlemeyi er ya da geç sonu gelecek bir süreçle eř tutan Ren Gunon’a göre, her türlü gelişme, kaçınılmaz olarak, ona kaynak teşkil eden zden devamlı olarak bir uzaklaşma eğiliminde olup, tıpkı yerçekimine kapılmış insan bedeni misali, en st noktadan başlayıp en dibe doğru durmaksızın artan bir hızla yol almaya başlayarak ve en sonunda bir durma noktasıyla karşı karşıya gelerek kendini tamamlamaktadır (Gunon 1990, 5). Dolayısıyla, bir gelişme süreci olarak her modern-olma girişimi, çıkış noktasından uzaklaşarak gelişmekte ve bitmektedir. Böylece, başlangıç son ile, gemiş de gelecek ile tamamlanmış olmaktadır.

Felaketi getirecek son fikri ile o sona doğru ilerlemekte olan insan açısından tedirgin edici bir karaktere bürünen zaman algısı, apokaliptik modernizm ile aynı bağlam içerisinde dşnlebilecek açıklayıcı bir unsur olarak dikkati çekmektedir. Tedirgin edici bir atmosfer

⁹ Kaynak: *Nouveau Larousse encyclopdique* (1998). “Anastylose” maddesi.

içerisinde yaşamını sürdüren ve bu durumda modern-olmaya devam eden insan, apokaliptik modernizm sürecinin bir şekilde parçası olmakta, küresel ve kitlesel etkisi noktasında kaçınılmaz bir olgu olarak ileri sürülebilecek modern-olma süreci, kendisine ayak uydurulmasını hayatın bir gereği kılmaktadır. Çağın getirdiği, beslediği tedirginlikle eşzamanlı olarak, zamanının koşullarına ayak uydurma hâlinde bulunan modern-olan insanın, hız tarafından manipüle edildiğini ifade eden Fransız düşünür Jacques Ellul'e göre, hız modern-olan insanın hayatına yön vermekte ve onu böylelikle modern hayata adapte olmaya zorlamaktadır."¹⁰ René Guénon'a göre ise "modern çağın en belirgin özelliği, durmak bilmeyen bir hareketlilik, devamlı surette bir değişim, durmadan artan bir hız ve bu hızla gelişen olaylara olan gereksinim" şeklinde ortaya çıkmaktadır (Guénon 1990, 17). Ellul ile örtüşen bir tespitte bulunan Guénon da modernizmi hız olgusu üzerinden analiz ederek, modern çağ diye isimlendirilebilecek zamanın, ki bu içinde bulunulan çağı tanımlayan koşullar göz önünde bulundurulduğunda bugün için de geçerli kabul edilebilir, insanların hayatını hız faktörü ile tesiri altına aldığı ve böylelikle ona yön verdiğini belirtmektedir.

Hız faktörünün yön verdiği insanın içerisinde bulunduğu manipüle edici koşullar hususunda, Victor Monod, modern-olan insanın en göze çarpan özelliğini, "özgürlüğüne dair kaleleri elinden alındıktan sonra diğerleriyle ortak yaşamın bir parçası olmaya mecbur kalması, yine bu ortak yaşamın prensiplerini benimsemek durumunda olması ve ancak bu şekilde var olduğunu hissedebilmesi" olarak belirtmektedir (Monod 1935, 168). Modern-olma sürecinin, hızın etkisiyle, insanları çevresine, bu çevre tarafından kabul gören yaşam tarzına uymaya zorladığını, dolayısıyla da kitlesel, toplumsal bir karakter taşıdığını vurgulayan bu bakış açısı, apokaliptik modernizm çerçevesinde düşünüldüğünde, modernizm gibi apokalipsin de toplumsal ölçekte bir etki potansiyeli içerdiğini telaffuz edebilmemize olanak sağlamaktadır.

Hız olgusu, apokaliptik modernizm fikri ile güçlü derecede bir bağdaşıklık içinde bulunmaktadır. Nitekim modern-olma süreci olarak adlandırdığımız durum, teknolojik gelişmeler ile doğru orantılı olarak, devamlı bir yükselme eğiliminde olan bir hız ile evirilmeye devam etmektedir. Hız, apokaliptik modernizmin normalleşmesi, insanın ona daha kolay biçimde ayak uydurma konumuna girmesine de yardımcı bir faktör olmaktadır. İlerlemeyi bir hayat tarzı olarak benimseyen ve ona ayak uydurmaya çalışan insan, hızın ve toplumsallığın normalleştirici etkisiyle, bu modern yaşama tarzının sebep olduğu ya da bu modern yaşama tarzına sebep olan apokaliptik

¹⁰ Kaynak: *La trahison de la technologie* (1992). Jacques Ellul ile Jan van Boeckel tarafından yapılan röportaj. <http://www.ekouter.net/la-trahison-de-la-technologie-par-jacques-ellul-1550/> Erişim Tarihi: 26.12.2018.

boyutu modern-olma sürecinin yadırganmaktan uzak bir parçası olarak görmeye başlamaktadır. Hızla ilerleyen zamanın ve değişen, yenilenen mekânın parçası olarak, modern yaşama tarzını özümseyen modern-olan insan, değişimi, bir düzenden farklı bir düzene geçişi, bir dönemin bitip başka bir dönemin başlayışını olağan gelişmeler olarak kabullenmektedir. Bu noktada, Bernard Charbonneau, teknolojik ve teknik gelişmelerin, insanların tedirgin olmasına neden olan faktörlerin de çözümü olduğu hissini yarattığını dile getirerek (Charbonneau 1991, 156), teknolojik gelişmeler yüzünden tedirgin edici bir hâl alan modern çağın yine teknolojik gelişmeler sayesinde bu hâlden kurtulabileceği paradoksunun, modern-olan insanın mekân ve zaman algısında belirleyici bir pozisyonda olduğu fikrini vermektedir. Buna göre, apokalipse neden olacak modern koşullar aynı zamanda apokalipse çare olarak kendini gösterip, kabul ettirmekte, bu da modernizm sürecinin apokaliptik boyut olmaksızın gerçekleşemeyeceği izlenimini vermektedir.

Hızla ilerleyen modern çağ ve bu hızın doğurduğu koşullar, felaket getirecek sonun, yani apokalipsin de gerçekleşme ihtimalini öne çeken bir faktör olmaktadır. Devamlı olarak yükselen bir trend izleyen hızın güdülediği modern-olma süreci, yeni bir modernizm sürecinin başlaması adına, ortaya çıkan yeni koşulları kabullenmede bir nevi arabulucu rolü oynamaktadır. Bahsedilen koşullar, bir yandan yaşanan sonların sayısını artırırken, sonun sebep olduğu yeni düzen başlangıçlarının da aynı yönde artışına neden olmaktadır. Bu sonlar ve başlangıçlara sahne olan yirminci yüzyıl, modernizm ve onun hızlı ritminin bir parçası olan modern-olan insanın, bir yandan yeni koşullara daha hızlı ayak uydurmasını kaçınılmaz hâle getirirken, diğer yandan, bir düzenin bitmesine ve onu takip eden yeni bir düzenin başlamasına daha sıradan bir görünüm ve karakter kazandırma durumu göstermektedir.

Bu bölümde yer verilen ve modernizmi ve modern çağı analiz etmeye ve yorumlamaya yönelik düşünsel yaklaşımlar, apokaliptik modernizme kavramsal bir temel oluşturmuş olup, ikinci bölümde, edebiyatçı kimlikleriyle, bilim-kurgu yazarlarının kaleme almış olduğu ve okuyucuya sunduğu kurgusal eserlerin içerikleri üzerinden geliştirilecek tematik bir yaklaşım ile yer verilecek hipotetik örneklendirmelerle, apokaliptik modernizm ve onun mekân ile olan ilişkisi, referans olarak alınan edebî metinlerin karşılaştırması üzerinden irdelenecektir. Bu sayede, henüz gerçekleşmemiş bir zamana dair olarak kaleme alınmış, apokaliptik modern-olma süreçleri üzerine varsayımsal önermelerde bulunulacak ve bu bölümde yapılan alıntılar aracılığı ile değinilen geçmiş ve şimdiki zaman boyutlarıyla beraber, gelecek zamana dair bir değerlendirme gerçekleştirilerek, apokaliptik modernizmi tanımlayan üç zamanlı boyut tamamlanmış olacaktır.

Mekânın Sonu

Yirminci yüzyılda meydana gelen ve apokalips olarak niteleyebileceğimiz küresel çapta etkiler yaratan dünya savaşları ve Hiroşima ve Nagazaki’de meydana gelen nükleer saldırılar, bu felaketler sonrası ortaya çıkan yeni düzenler, bu felaketlerin tekrarlamasına sebep olabilecek teknolojik şartların, evirilerek, bu yeni düzenlerde kendine yer bulmaya devam etmesi, bir taraftan yirminci yüzyılı tanımlayan modernizmi apokaliptik olarak değerlendirebilmemizi, diğer taraftan bilim-kurgu eserlerine, çizdikleri ütopyalarda, esin kaynağı olduğu yargısına varmamızı mümkün kılmaktadır.

Yeni bir modernizm süreci ancak son ile başlayabilmektedir. Bununla ilgili olarak, bir bilim-kurgu eseri olan 1955 tarihli Amerikan yapımı *Day The World Ended* isimli filmin başlangıcında yer alan ön bilgilendirme nitelikli şu ibare apokaliptik modernizm çerçevesinde sonun, aslında bir başlangıç olduğu düşüncesini desteklemektedir: “Görmek üzere olduğunuz şey muhtemelen hiçbir zaman gerçekleşmeyecek, ancak içinde bulunduğumuz bu tedirgin edici çağda bir uyarı niteliği taşıyor. Hikâyemiz... SON ile başlıyor!” Son kelimesine yapılan vurgu ve izleyiciye “uyarı” niteliği taşıyan varsayımsal bir resim, bir ütopya sunma, her zaman bu denli açık ifadelerle olmasa da, bilim-kurgunun yansıttığı dünyanın okuyucuya sunuluş tarzı ile alakalı olarak karakteristik bir tutumu işaret etmektedir. Bu varsayımsal ve kurgusal resmi apokaliptik bir projeksiyonla sunan bilim-kurgu yapıtları, modernizmin sebep olabileceği muhtemel felaket senaryoları üzerine yeni bir dünyanın nasıl olacağı fikri meselesini merkezine koymakta ve bu tutumuyla, zamansal boyut bahsinde geçtiği gibi, geleceğe dönük bir mekânsal gerçeklik hipotezi gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu bağlamda, George Orwell’in *1984*, Ray Bradbury’nin *Fahrenheit 451*, Aldous Huxley’in *Brave New World*, René Barjavel’in *Ravage* adlı eserleri bu tarzda kaleme alınmış eserler arasında anılabilir.

David Sicé bilim-kurguyu, olağanüstünün hayâli ve geleceğe dair korkunun birleşimi olarak tanımlamaktadır¹¹. Bilim-kurgu eserlerinin, özellikle geleceği öngören ve realist öğelerden hareketle meydana getirilen eserlerin, gelecek zamana yönelik hipotezleri ve mekânsal gerçeklik varsayımları, şüphesiz, bu edebî kurgu sahasının en karakteristik özelliklerinden en göze çarpanı olarak kendini göstermektedir. Yirminci yüzyıl ile birlikte, olağanüstü olanı hayâl etme ve bu hayâlin götürdüğü yeni düzen fikirlerinden yola çıkarak, olması muhtemel felaket senaryolarından korkma ikilemini

¹¹ *La Science-Fiction Passé, Présent et Avenir* (31 Ekim 1995).

Kaynak: http://www.davonline.com/decouverte/SFpassepresent_2ed.pdf/ Erişim Tarihi: 26.12.2018.

deneyimleyen, kurgulayan bilim-kurgu, apokaliptik modernizmi anlamada ve yorumlamada açıklayıcı unsurlar barındırmaktadır.

Yirminci yüzyılda meydana gelen apokaliptik olaylar, geleceğe dair bakışın korku duygusu ile gelişmesine sebep teşkil eden baş etmenler şeklinde kendini göstermektedir. Küresel savaşlar ve kitlesel ölümler neticesinde yarına dair soru işaretleri, ileri zamana ve mekâna dönük senaryolar geliştirme eğilimi, apokalips ihtimalini de yanında sürükleyen modern-olan teknolojinin hayran bırakıcı/merak uyandırıcı ve aynı zamanda korku besleyici olmak üzere birbiriyle çelişik görünen iki taraflı gelişim sürecinin uzantıları olarak kabul edilebilecek unsurlar olmaktadır. Bir yandan, modern-olan dünyada meydana gelen teknolojik gelişmeleri hayranlıkla izleyen insan, öte taraftan, aynı sürecin parçası olan diğer teknolojik gelişmeler yüzünden bir tedirgin olma durumuna girmekte ve bunun sonucu olarak, geleceğe dair korku beslemeye başlamaktadır. Tam da bu noktada bilim-kurgu, gelecek zaman ve mekân ihtimalleriyle, şimdiki zamanın modern-olma koşullarını niteleyen korku ve hayranlığı edebî ve kurgusal düzleme taşıyarak, okuyucuya, yani modern olma sürecini yaşayan insana bir son ve bu sonun sebep olduğu başlangıç senaryosu sunmaktadır. Her bilim-kurgu eserinde başlangıca sebebiyet veren son farklı şekilde kendini gösterirken, yine her başlangıç kendine özgü, yazarın hayal gücü ile bağlantılı bir düzen resmi, bir düzen gerçekliği ortaya koymaktadır.

Apokaliptik modernizm kavramının edebî kurguya dayalı temsili daha somut bir biçimde irdeleyebilmek adına bu makale için seçilen ve apokalips sonrası olgunlaşmış bir yeni dünya senaryosuyla okuyucuya ulaşan Amerikalı romancı Robert Silverberg'in *The World Inside* adlı bilim-kurgu eserinde apokalips, geçmişin sürekliliğini sekteye uğratan bir çeşit devam-etmeme (*discontinuity*) durumu şeklinde tanımlanırken (Silverberg 2010, 117); apokalips sonrası yeniden modern-olma sürecine henüz başlayan bir insan grubunun hikâyesinin anlatıldığı ve Fransız romancı Robert Merle'in kaleme aldığı *Malevil* adlı bilim-kurgu romanında aynı durum bir kırılma (*cassure*) olarak tarif edilmektedir (Merle 2010, 10). Sözü geçen kırılma ya da devam eden bir sürecin sekteye uğraması durumu, ikinci bir başlangıç öncesi geçiş evresi olmaktadır. Son ile yeniden başlangıcı ayırıyormuş gibi görünen bu ara-dönem sayesinde son ile başlangıç arasında uyuma yardımcı olucu bir geçiş süreci yaşayan insan, bu sürecin sonunda başladığı yeni dünya deneyiminde, yenilenen bir bellek, yenilenen bir mekânsal gerçeklik, yenilenen bir zamansal bütünlük ile yeniden modern-olan hayatına devam etmiş olmaktadır. Yeni-olma motivasyonu sayesinde geçmişle olan

köprülerini atmaya başlayan, yıkıcı ve yeniden inşa edici özne vasfı ile insan, ancak bu yolla bir gelecek kurmaya başlayabilir görünmektedir.

Bilim-kurgu eserleri için başlangıç ve son diyalektiği önemli bir yerde durmaktadır. Yeni bir dünya fikri, “son” fikriyle sıklıkla bir bağ içinde bulunmakta, öyle ki yeni bir dünya, var olan, devam etmekte olan bir sürecin bitmesine ihtiyaç duymaktadır. Bu eski düzenle arasında bir kesinti, bir kırılma meydana gelmesi, eskinin tahakküm potansiyelini de kırmakta ve yeni olana kendini olgunlaştırma, kabul ettirme alanı yaratmış olmaktadır. Ancak bu şekilde yeni-olma en tümel biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Yani, eski düzenin apokalips etkisi ile pasifleştirilmesi, geçersizleştirilmesi ve geçiş süreci ile beraber başlanılan yeni düzen alternatifi sebebiyle geride bırakılması, yeni dünyanın “yeni” niteliğini kazanması adına vazgeçilmez bir kıstas niteliği göstermektedir. Bu anlamda, bir düzenden diğere geçilmesinde yeni olanın, eski olanın gölgesinde kalmayacak şekilde, olabildiğince bağımsız bir temel üstünde yükselmesi, onun geleceğe dönük olarak olgunlaşması adına gerekli bir durum izlenimi vermektedir.

Modernizmi, birbirini izleyen ve bir başlangıcı, bu başlangıçtan gittikçe uzaklaşan gelişimi ve sonu olan modern-olma süreçlerinden meydana gelen bir bütünlük olarak ele alan yaklaşım ile ilgili olarak, *Fahrenheit 451* adlı romanında, Amerikalı bilim-kurgu yazarı Ray Bradbury, insanın yeniden başlama koşulunu Zümrüdüanka kuşu imajı ile açıklamaktadır (Bradbury 2000, 188). Adı anılan kuşun her yüzyılda bir kendini yeniden yakarak yeniden doğması, ileride bahsedileceği üzere, hem insanın sürekli olarak yeniden başlayan bir hayvan olduğu önermesini desteklemekte, hem de yeniden başlamak için bir sürecin sona ermesi gerektiği düşüncesini akla getirmektedir. O hâlde modernizm de aslında, başlangıcından itibaren sona ereceği belli olan bir süreçler dizisini tanımlamaktadır. Yani modernizm, Zümrüdüanka kuşu misali, özünü tanımlayan modernliği, yeni-olmayı hayatta (mekânda ve zamanda) tutabilmek adına küllerinden doğmaya ihtiyaç duymaktadır. Nitekim modernizm ile ortaya çıkan apokaliptik koşullar, bir sona gidiş sürecini kaçınılmaz hâle getirmektedir.

Birinci bölümde yer verilen anastilosis kavramı ile bahsedilen yıkılmış olanın yeniden inşası durumu, tıpkı Zümrüdüanka kuşu örneğinde olduğu gibi, sona eren bir modern-olma sürecinin yeni bir modern-olma sürecine yerini bırakması fikrini açıklar nitelik taşımaktadır. Öyle ki her modern-olma süreci, başlangıcından itibaren bir sona doğru gitmekte ve bu sonun gerçekleşmesiyle birlikte, modernizm kendini yenilemekte ve bunu yeni bir modern-olma süreci şeklinde gerçekleştirmektedir.

Son ve başlangıç fikrinin yön verdiği bilim-kurgu hipotezleri, bu iki unsur üzerinden varsaydığı mekânsal gerçekliğin yine bu iki unsuru nasıl asimile ettiğini, modern-olan insanın bakış açaşından ve davranışlarından hareketle yansıtmaktadırlar. Buna göre, modernizm etkisiyle yeniden başlayışlar, dolayısıyla sona ermeler, insan hayatının sıradan bir parçası, doğal bir yanı gibi görölmektedir. Öyle ki, *Malevil* adlı yirminci yüzyıl bilim-kurgu eserinde Fransız yazar Merle, “Geçiřler hayatta olmaz, yalnızca kitaplarda vardır onlar.” (Merle 2010, 315) şeklinde bir ifade kullanarak, yeniden başlama sürecinin insanın hayatının ayrı düşünölemez, tabiî bir unsuru olduğunu ifade etmektedir. Geçiş dönemi diye adlandırılabilir dönem ya da süreçlerin gerçek hayatta karşılığının olmadığının altını çizen Merle, bu tür süreçlerin ancak kitaplarda, bir düzenden bir düzene geçişi daha net ve belirgin göstermek adına, kendine yer bulduğunu hatırlatmaktadır. Yazar, bu şekilde bir süreç adlandırması ve sınıflandırması aracılığıyla, başlangıç, son, yeniden başlama gibi kavramlar kullanılarak ve tasvir edilerek, aslında içerisinde geçişler barındırmayan ve tek bir bütünden ibaret olarak tasavvur edilebilecek insan hayatının zamansal ve mekânsal olarak yeniden bir yapılandırmaya maruz kaldığını bize düşöndürmektedir. Hayatı zamansal olarak yeniden yapılandırma fikrinin ve bu fikrin barındırdığı belirsizlik hâlinin, insanın diline de yansıdığını ifade eden Merle, “sonra” (*après*) sözcüğünün hem belirsiz şimdiki zamanı hem de varsayımsal geleceği işaret eden bir sözcük olduğunu dile getirmektedir (s. 10). Bu örnek, bir yandan, bilim-kurguyu besleyen şimdinin belirsizliği ve geleceğin varsayımı, diğer yandan, başlangıç kavramının son kavramını modernizm etkisiyle geçersiz kılması, asimile etmesi fikriyle de bağdaşmaktadır. Nitekim belirsiz şimdinin uzantısı olan hipotetik gelecek ve buna paralel olarak başlangıcın uzantısı olan son (ya da sonra), insan yaşamı söz konusu olduğunda, birbirlerini tamamlayan dolayısıyla tüketen iki durumu tarif etmektedir. Bilim-kurgu, bahsi geçen iki durumu, mekânın sonunu daha algılanabilir kılmak maksadıyla, ayrı süreçler gibi gösterse de, modern-olan ya da modern-olmuş insanın algısı noktasında, yaşamın doğal bir süreci biçiminde aktarmaktadır. Bu noktada, söz konusu aktarımın bilim-kurgu eserlerinde nasıl gerçekleştirildiğine bakmak gerekmektedir.

Küresel çaplı nükleer bir felaket ardından, *Malevil* adlı bir şatoda bulunan küçük bir insan grubunun, bu felaket haberini ve mevcut düzenin sona erdiğini, daha sonra tamamen sessizliğe bürünecek kısa bir radyo yayını sayesinde öğrenmeleriyle beraber, yeni bir düzen kurma girişimlerinin anlatıldığı bir yirminci yüzyıl kurgusu olan *Malevil*'de, yazar, felaket anına değin süregelmiş mevcut mekânın “sona ermesinden” başlayarak, *Malevil*'de yeniden mekân yaratmaya geçişi ve sonrasını, birbirini izleyen süreçler olarak sunmaktadır. Apokalipsle başlattığı kurgusal dünyasını yeniden modern-olmaya ilerleyiş ile sürdüren Merle, bu yeniden modern-olma koşulunu,

kırsalda yaşayan bir grup insanın yeni başlangıç için gösterdiği istek ve girişimler üzerinden aktarmaktadır.

Sonu getiren felaketle altüst olan bir düzenin yerine, “sürekli yeniden başlayan bir hayvan” (Claudel 2007, 175) olarak insanın vakit kaybetmeden yeni bir düzen koyma eğilimi, söz konusu mekân olduğunda, yaşam alanı olan mekânı tanımlayacak koşulları belirleme yolunda, son ile beraber başlangıç durumunun da ortaya çıktığı geçiş dönemini karakterize eden modern bir tutum olarak, sonun uzantısı olan başlangıcın, sonu geçersiz kılmasını, dolayısıyla yaşamın doğal seyrine, mekânsal ve zamansal gerçeklik bağlamında kesintiye uğramaksızın, devam etmesini gözler önüne serer nitelikte bir durumu tanımlamaktadır. *Malevil*’de bu durum, kitabın başında bahsedilen büyük çaplı felaketin yerini, vakit kaybedilmeksizin, yeni mekân yaratma girişimine bırakması ve insanların algısında bu ilk olayın gerçekliğinin böylelikle etkisini kaybetmesi şeklinde işlenerek, yaşamın doğal seyrine devam etmesi fikri betimlenmiş olmaktadır.

Tıpkı insan yaşamı gibi, tek bir bütünsel gerçeklikten ibaret olarak düşünölebilecek mekân da, modern-olma sürecindeki insanın özne rolüyle gerçekleştirdiği deneyimsel eylemleri doğrultusunda, sürekli yeniden başlamaya koşutlu bir nesne durumuna girmektedir. Nitekim apokalips sonrası yıkılan, tahrip olan, geçerliliğini yitiren mekân da kendini yenileme, yeniden modern-olma sürecine girmekte, bu sürecin doğal bir parçası olarak apokalipsin izlerini silmekte ya da onları sembolik, pasif bir role indirgemekte ve böylelikle daha önce eski düzenin mekânsal gerçekliğinin yükseldiği yerde yeni bir mekânsal gerçeklik var olmaya başlamaktadır. Modern-olmanın bir parçası olan bu yenilenme, tam da başlangıcın sonu asimile etmesi fikrini destekler biçimde, geçmişin yeni-olmaya başlamayı engelleyici izlerinin, hem algısal hem de mekânsal anlamda, silinmesini gerekli kılmakta, bunların görünürlüğünü mümkün olabildiğince aza indirgemektedir.

Öte yandan, apokalips ile beraber yeni bir mekân yaratma sürecine giren insan, bir geçiş dönemi olan bu zaman dilimi boyunca, geleceği görmekte zorlanabilmektedir. Nitekim Robert Merle, eserinde sözünü ettiği büyük felaketin ardından, yeni bir hayat kurmaya çalışan insanların ruh hâlini, kitabının hemen başında, şu sözcüklerle tarif etmektedir: “Bir kırılma oldu. Yüzyılların ileriye doğru ilerleyişi sekteye uğradı. Zamanın artık neresinde olduğumuzu, hâlen bir geleceğin olup olmadığını bilmiyoruz.”(Merle 2010, 10) Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, yaşanılan sonun etkisiyle uzağı görmekte zorlanan, dolayısıyla umutsuzluğa kapılan Merle’in insan grubu, apokaliptik modernizmin önemli bir başka boyutunu gözler önüne sermektedir.

Modern-olan tedirgin edici çağda, bir son fikri ile beraber yaşamak durumunda kalan insan, beklenen bu sonun gerçekteşmesinin ardından, hayatın devam edip etmeyeceği üzerine karamsar bir izlenime kapılmaktadır. Bu “geçiş dönemi” ile ilgili olarak Merle, *Malevil*’de bir başka detay vermektedir. Şöyle ki, hayatın akışının, apokalipsin hemen sonrasında, yavaşladığı belirtilen kitapta, artık atıl duruma düşmüş teknolojik aletlerin işlevsizleşmesinin yarattığı boşlukla beraber hayatın ritminde hissedilir bir farklılık meydana geldiği dile getirilmektedir. Apokalips sonrası durumun, “bu bir geriye gidiş. Öyle ki bilgi ve teknoloji yok oldu. İnsanın var olması artık daha büyük bir risk ve tehdit altında.” (s. 399) ifadeleriyle aktarıldığı romanda, buna rağmen, zaman ilerledikçe, yeni modernizm yolunda seçilecek yolun “bilim” merkezli olacağına kahramanlar tarafından karar verilmektedir (s. 635). Böylelikle, yeniden modern-olma süreci; apokalips, apokalips sonrası geçiş dönemi ve en nihayetinde teknoloji ve ilerlemenin belirleyici olduğu ve yeniden bir sona doğru evirilecek yeni bir yol seçme ile kendini gerçekleştirmiş olmaktadır.

Apokalips sonrası yeni başlangıcın nasıl olabileceği hususunda bir kurgusal hipotez sunan *Malevil* kitabının sunduğu yeni düzen senaryosunun yanı sıra, bir başka yirminci yüzyıl eseri olan ve Amerikalı bilim-kurgu yazarı Robert Silverberg’in kaleme almış olduğu *The World Inside* adlı eserde, okur kendisini yirmi dördüncü yüzyılda bulmakta ve iki yüzyıl önce yaşanmış bir apokalips sonrası dünyanın nasıl yeniden bir modern-olma yolu izlediği anlatılmaktadır. Geçmişe dair bilgilerin artık neredeyse var olmadığı bu yeni dünyada, sözü edilen apokalipsin de ne olduğu tam olarak bilinmemekte ki, kitapta betimlenen mevcut koşullar göz önünde alındığında, bilinmesinin de mühim olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yeni mekân gerçekliğinde geçmişle olan bağın kopmuş olduğu, en yalın şekilde, şu sözlerle aktarılmaktadır: “Yeni dünyamızı ortaya çıkarabilmek için geçmişimizi büyük bir iştahla son parçasına kadar yedik.”(Silverberg 2010, 164) Yeni ile eski dünya arasındaki ilişkinin, apokaliptik modernizm bağlamında, nasıl bir özellik gösterdiğini dile getiren bu ifade ile, birinci bölümde bahsedilen yeni düzen ile eski düzen arasında gelişen ve yeni olanın kendini var edebilmesi için eski olanı tüketmesi durumunu da destekler bir bakış açısı getirilmiş olmaktadır. Burada “geçmişini büyük bir iştahla ve son parçasına kadar yemiş olmak” tabiri ile yeni düzende, yeniden modern-olan yirmi dördüncü yüzyıl dünyasında şimdiki zamanın esas olduğu, geçmişin ortadan neredeyse tam anlamıyla kaldırıldığı (ki geçmişe dair kısıtlı ve yüzeysel bilgi nüveleri bu zamandan kalan tek şeydir) ve romanın genel bir panoraması çıkarıldığında, geleceğin de aslında şimdide bulunduğu, zira şimdiki düzenin ve hayat tarzının bozulmadan, değişime uğramadan devam etmesi gerektiği fikrinin hâkim olmasından ötürü, geleceğin ayrı bir zamansal boyut teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, *Malevil*’de aktarılan apokalips sonrası yeniden modern-olmanın ilk

evresine denk gelen gelecek kaygısı, Silverberg'in romanında, yeniden modern-olmanın olgunluk çağını tanımlar şekilde, yerini tamamen şimdi ile meşgul olma durumuna bırakmıştır.

Bin katlı ve kendine tamamıyla yeten gökdelenlerle yeniden yaratılmış modern bir mekân varsayımı sunulan *The World Inside* adlı romanda, teknolojik gelişmelerin sebep olduğu büyük çaplı bir felaketten sonra, yine teknoloji sayesinde, ultramodern yaşam alanları inşa edilip, insanların tüm ihtiyaçlarının bu göğü delen binalarda karşılanacak biçimde bir yaşam tarzı oluşturulması ve benimsenmesinde kapalı bir toplum düzeni meydana getirme amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yeni düzende, uyum olmazsa olmaz bir kıstas olarak kendini göstermekte ve bu uyumu sağlayamayanların “bertaraf”¹² edildiği görülmektedir. Teknolojinin mekân yaratma ve yaratılan mekânsal koşulları canlı ve değişmez tutmada etkin rol oynadığı bu yeni düzende, geçmiş zamanla olan ilişkiye benzer şekilde, gökdelenler dışında kalan ve modern olmayan mekân ile neredeyse tam bir kopuş söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Hâl böyleyken, doğa ve teknoloji diyalektiği bağlamında, apokalips sonrası yeniden inşa edilen modern dünyanın insanlara sunduğu yaşam alanının, doğayı tamamen ötekileştirmek sureti ile yeniden oluşturulduğu, yeniden yaratıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim modernizm ile birlikte gittikçe daha sıkı bir ilişki içerisine giren doğa ve teknoloji, bu iki unsuru irdeleyen bilim-kurgu eserleri açısından, yeni dünya önermelerinde, doğanın teknolojik ilerlemeler sayesinde kontrol altında tutulması ve hatta doğanın modern-olan dünyadan soyutlanması temasını işlemek noktasında ön plana çıkarılabilmektedir. Öyle ki *The World Inside* adlı romanın betimlediği kurgusal dünyada, bu diyalektik, teknolojiyi güvenilir ve yaşanılabilir, doğayı ise uzak durulması gereken ve yaşanılmaz karakterde iki ayrı uç dünya olarak resmetmek suretiyle, bu iki unsur arasında meydana gelen keskin bir karşıtlık ve heterojen bir ilişki şeklinde gerçekleştirilmektedir. Burada, doğaya karşı benimsenen söz konusu tutum, son teknoloji eseri gökdelenlerde yaşamını sürdüren ve toplumsal hayata ayak uyduran modern insanın cephesinden aktarılmakta ve bu yüzden de doğa ancak dış bir unsur olarak kendini gösterebilmektedir.

Doğa ile bir etkileşim içerisinde bulunmanın modern insanın hayat tarzı çerçevesinde “hayal dahi edilemez”(s. 198) olarak görüldüğü Silverberg'in yirmi dördüncü yüzyıl dünyasında, bertaraf edilme riskine rağmen, şimdiyi yaşadığı gökdelenin, yani tek ve gerçek yaşam mekânı olan binanın dışına çıkan ve bunun neticesinde yabancı bir mekân olan Doğa ile karşılaşan roman figürünün, kendini “aya ilk ayak basan insan”(s. 175) gibi hissettiği şekilde tasvir edilmesi, bu tür bir deneyimin ne denli olağandışı olduğunu en iyi biçimde gözler önüne sermektedir. Öyle ki, toplumsal ölçekte

¹² *To go down the chute* (s.22).

artık kabul görmüş, normalleşmiş böyle bir yaşam tarzı ile yeni düzenin kendi gerçekliğini hayata geçirdiği ve teyit ettiği yeni mekân koşullarında, doğa kendisini tamamen dışarıda bulmaktadır. Dolayısıyla doğaya, yasak bir mekân, modern düzenin yapısına zarar verecek bir dış tehdit izlenimi verilmektedir. Nitekim bu yasak dünyaya adım atma cüretini gösteren “kahraman”, sonrasında, bulunduğu bu yabancı¹³ ve tahammül edilemeyecek denli farklı mekânın koşullarına ayak uyduramayacağını anlayıp, gökdelenine geri dönse de bertaraf edilme yaptırımından kurtulamayarak, düzen açısından tehdit arz eden bir davranış, mevcut mekânsal gerçekliğin geçerliliğini ayakta tutabilmek adına, en köklü biçimde cezalandırılmış olmaktadır (s. 225).

Toplumsal uyum meselesi, birinci bölümde değinilen modernizmin ve mekânsal gerçekliğin toplumsal olma boyutu da hatırlanacak olursa, mekânın sonunun da devamlılığının da kitlesel ve geniş ölçekli bir boyut taşıdığını yansıtan kayda değer bir nokta olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, *Malevi*'de, sonu getiren felaket sonrası, gelecek kaygısının kendini hissettirmesiyle beraber, kahramanlar arasında birlikte hareket etme anlayışı benimsenerek, küçük bir mekân olan ve eski zamandan kalma Malevil Şatosu'nun, yeni bir mekân gerçekliği yaratma endişesiyle, yavaş yavaş oluşturulacak ve şekil verilecek yeni düzenin kendisini geliştireceği ve kahramanlara güvenli bir ortam sunacağı bir yer hâlini alması anlatılmaktadır. Bu tarzda bir birlikte hareket etme tutumunun “tamamıyla modern” (Merle 2010, 465) bir davranış olduğu nitelendirilen kitapta, böylelikle, yeni düzeni inşa edebilmek için toplumsal katılımın önemine ve bunun modern olma, yeniye dönük olma karakterine işaret edilmektedir. Aynı apokalipsin sonuçlarını beraber deneyimleyen bu küçük insan grubu, bundan sonra izlenecek yolu da aynı mekân sınırları içerisinde beraber deneyimleme kararı alarak, sonun da başlangıcın da toplumsal boyutunu okuyucuya göstermiş olmaktadır.

Modern-olmuş bir dünyanın anlatıldığı *The World Inside* adlı kurguda, yukarıdaki duruma benzer şekilde, toplumsal bilincin kendini gösterdiği ve yaşayan herkesin kurallara şartsız uyduğu (Silverberg 2010, 167), bu şekilde, modern insanın çevresiyle, yaşamını sürdürdüğü mekân koşullarıyla sorunsuz bir uyum içerisinde olduğu anlatılmaktadır (s. 111). *Malevi*'de, yeni bir hayata başlayabilmek için gerekli görülen toplumsal uyum, *The World Inside* adlı romanın önerdiği mevcut olan ve uzun yıllardır devam edegelen yeni hayat tarzının hayatta kalabilmesi, sonlanmaması adına benimsenmiş ve aynı zamanda yaptırımları olan gerekli bir tutum şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu da gösteriyor ki tıpkı mekân gibi toplumsal bir gerçekliği yansıtan apokaliptik felaketler ve onu

---

¹³ *Shaggy places* (s.160).

izleyen modern-olma srecleri, sürekli yeniden başlayan insan için, bir düzenden diğerine geçişi, yeni bir hayata başlayışı hızlı bir Şekilde gerçekleştirme ve onu normalleştirme adına, birlikte hareket etmeyi ve uyum sağlamayı kaçınılmaz kılmakta, bunu bir mecburiyet hâline getirmektedir.

Apokalips sonrası yeniden modern-olma sürecinin ilk ve olgunluk safhalarına dair varsayımlar sunan ve yirminci yüzyıla ait iki bilim-kurgu eseri olan *Malevil* ve *The World Inside* romanları, gerek apokalipsin gerekse modernizmin koşullarının, mekân gerçekliğinde, o mekânda yaşayan herkesi kaçınılmaz olarak etkilediğini; bu iki kavramın da büyük ölçekli, küresel, toplumsal boyutta sonuçlar doğurabilecek durum ya da durumları tanımladığını ne sürmektedir. Yine bu iki bilim-kurgu eserinin sunduğu yeni düzen hipotezleri göstermektedir ki teknolojik ilerleme sürecinin sonucu olarak meydana gelen apokalips ile birlikte, kendisini yeni bir başlangıç yapma durumu içerisinde bulan insan, eski düzenin sona ermesine sebep olan faktör olsa dahi, teknolojiden yana, yani yine modern-olmadan yana bir tavır içerisine girmekte ve bu Şekilde, yeni düzenin uyumlu bir parçası olmaktadır. Bir başka deyişle, apokalips ve apokalipsi takip eden modernizm, insanı devamlı surette ileriye gitmeye, vakit kaybetmeksizin geleceğe dönük kararlar almaya yönlendirmektedir. Dolayısıyla, yeniden başlama, uyum sağlama gibi modern-olma sürecinin kilit unsurları, apokaliptik potansiyeli ve geçmişine rağmen hızı, ilerlemeyi, teknolojiyi yeni bir düzen yaratabilmek için tek geçerli yol olarak insanın önüne koymaktadır. Bu seçimin nasıl bir süreç izlediğini ise bilim-kurgu eserleri, zamansal ve mekânsal bir yeniden yapılandırma ile vermektedirler. Merle'in ifade ettiği üzere, gerçek hayat söz konusu olduğunda geçişlerin olmadığı fikri, böylece, bilim-kurgu kitaplarının sunduğu mekânsal gereklikler aracılığıyla daha net ayırt edilmekte ve bu sayede son ve onun uzantısı olan yeni-başlangıcın ne tür bir karakter taşıdığı, birbiriyle bağlantılı bir süreçler zinciri olarak verilmek suretiyle, okuyucunun algısına sunulmaktadır. Böylece, apokaliptik modernizm ile kastedilen mekânın sonunun nasıl gerçekleştiği ve nasıl bir sürecin parçası olduğu, bilim-kurgu eserlerinde aktarılan geleceğe dair yeni mekân, yeni dünya varsayımları aracılığıyla daha somut bir forma bürünmektedir. Söz konusu varsayımların, bütünsel bir gerçeklik Şeklinde tasarlanması ve yaşanmış ya da yaşanmakta olan koşullarla olan bağı, bu eserlerde sunulan ileriye dönük modernizm hipotezlerinin karşılaştırmalı Şekilde yorumlanabilir ve gerçek mekân ve zaman koşullarıyla kıyaslanabilir olmasını mümkün kılmaktadır.

Bu bölümde, iki farklı edebiyata ait, yirminci yüzyılda kaleme alınmış, iki bilim-kurgu eserinin içeriği esas alınarak yer verilen tematik yaklaşım ve birinci bölümde geliştirilen perspektiften hareketle gerçekleştirilen yorumlar, mekânın sonunu getiren apokalipsin ve yeni

mekân yaratma fikrinin çıkış noktası olan modernizmin, bir arada ve tek bir sürecin bileşenleri olarak irdelendiğinde, birbiriyle ne denli iç içe geğmiş kavramlar olduğunu göstermektedir. Nitekim yirminci yüzyıl modernizmi, bu dönem süresince deneyimlenmiş geleişme ve olaylar düşünöldüğü takdirde, apokalips fikri olmaksızın tarif edildiğinde eksik bir resim olarak kalmaktadır. Bu noktada, bilim-kurgu yazarları, bu iki kavramın arasında var olan güçlü ilişkiyi olabildiğince gerėekçi bir üslupla, eserleri içerisinde, geğmiş, geğiş süreci ve gelecek boyutlarını algılanabilir bir şekle sokarak, bir bütönlük ve tutarlılık içinde sunmak suretiyle görünür kılmaktadır.

İleriye dönük dünya önermeleri sunan bilim-kurgu eserleri, yirminci yüzyıl apokaliptik modernizmini anlamada, kurgusal ve edebî katkılarıyla, gerek kavramsal ve eleştirel, gerekse varsayımsal ve romanesk bir yaklaşıma imkân vermektedirler. Yine bu eserler, okuyucuya sunulan söz konusu önermeleri, bir yandan hayranlık uyandırabilecek hayal ürünü ve teknolojik unsurlarla ve izlenimlerle, bir yandan da korkuya mahal yaratabilecek ve gerėek izlenimi veren öğelerle işleyerek, apokaliptik modernizm bağlamında bir mekân gerėekliėi fikrine kurgusal düzlemde hayat vermektedirler. Böylelikle, bu makalede yirminci yüzyıl koşulları ile bağlantılı olarak kullanılan apokaliptik modernizm kavramı ve onunla ilintili olarak dile getirilen mekânın sonu fikri, bilim-kurgu eserlerinin yeniden yapılandırıcı ve hipotetik tarafı aracılığıyla, kavramsal tanımını da tamamlayacak şekilde, daha anlaşılır ve dikkat çekici hâle getirilmektedirler. Nitekim bu eserler, sona eren mekânın yeniden yaratılması ve insanların, apokalips gerėekliėini deneyimledikten sonra, benimsediği yeniden modern-olma sürecini romanesk ve gerėekçi bir dille aktararak, apokaliptik bağlamda, gerek mekânın gerekse modern-olmanın, hem biten hem de yeniden başlayan gerėeklikler olduğunu okuyucuya göstermektedirler.

Sonuç

Apokalips ve modernizm kavramlarının işaret ettiği, tanımladığı hâl ve koşullar ve bunların birbiriyle olan ilişkisi dikkate alındığında, apokaliptik modernizm, yirminci yüzyılın zamansal ve mekânsal koşullarını irdeleme noktasında izah edici ve işlevsel bir kavram niteliği arz etmektedir. Mevcut düzenlerin sona erip yenilerinin ortaya çıkmasına, yok edilen mekânların yerine yeni mekânların inşa edilmesine, sonların başlangıçlara yerini bırakmasına ve tüm bunların, teknolojik gelişmeler sayesinde, hiç olmadığı kadar hızlı gelişmesine sahne olan yirminci yüzyıl, felaketi getiren bir son olan apokalipsin ve yeni-olmayı işaret eden modernizmin aynı dinamiklerden beslenerek gelişim gösterdiği bir dönem olma durumu göstermektedir. Bilim-kurgu eserlerinin, olağanüstü olana dair hayali ve geleceğe dair korkuyu birleştirerek, deneyimlenmiş veya deneyimlenmekte olan

mekânsal koşulları ileriye dönük hipotezlere devşirmesi ve böyle yaparak, apokalips ve modernizm kavramlarını aynı resim içerisinde irdemesi, yirminci yüzyılı, bir yandan, dönem düşünürlerinin gerçeğe ve deneyişe dayalı bakış açılarından hareketle kavramsal, öte yandan, dönem bilim-kurgu yazarlarının ileriye dönük hipotezleri aracılığıyla kurgusal anlamda bir incelemeye sokabilmemizi mümkün hâle getirmektedir.

Bu makalede, yirminci yüzyıl düşünce insanların fikirlerinden hareketle kavramsal bir tanım edindirilen modernizm, ve bundan hareketle, apokalips sözcüğünün anlam alanı irdelenerek meydana getirilen apokaliptik modernizm kavramı merkeze yerleştirilerek, apokalips sonrası modern-olma sürecinin farklı iki versiyonunu aktarmak amacı ile seçilmiş ve yirminci yüzyılı temsil eden, Fransız edebiyatına ait *Malevil* ve Amerikan edebiyatına ait *The World Inside* adlı iki bilim-kurgu eseri, karşılaştırmalı yöntemle okunarak; birinci bölümde, önce kavramsal tanım kazandırılan apokaliptik modernizm terimi, ikinci bölüm boyunca verilen örneklendirmelerle daha anlaşılır hâle getirilmiştir. Söz konusu terimin kavramsal çözümlemesinin ardından, bu terimin edebî ve kurgusal karşılığını ortaya koymak için, bu makale için seçilmiş yirminci yüzyıl bilim-kurgu eserlerinde yer alan ve bu makalenin konusuyla en kuvvetli şekilde bağdaşan alıntılar aracılığı ile kavramsal ve tematik bir yaklaşım gerçekleştirilip, “mekânın sonu” ile kastedilmek istenen şey ortaya konularak, apokaliptik modernizm çerçevesinde düşünüldüğünde, aslında son olmayan bir sonu ifade eden bu tabirin bilim-kurgudaki hipotetik karşılığına değinilmiştir. Böylelikle, modern-olma, son, yeniden başlama ve bunun yanı sıra geçmiş, geçiş süreci, gelecek boyutlarını içine alacak şekilde, modernizm-apokalips-mekân ilişkisi ve bu ilişkinin toplumsal boyutu incelenmiştir.

Bu çalışmada edinilen bilgi ve bulgulardan hareketle, apokaliptik modernizm söz konusu olunca, mekânın aslında tam manasıyla sona eren bir şey olmadığı, bir felaket sonrası neredeyse yok olan ancak yeniden bir modern-olma sürecinin başlaması ile birlikte yeniden yaratılan, yeni bir karakter kazanan, yeniden modern-olan, toplumsal bir nesneyi temsil ettiği fikri ön plana çıkarılmıştır. Bu anlamda, mekân ve modernizm kavramlarına bakışta, apokalips, varsayımsal bir şema içerisinde, geleceğe dair korku ve olağandışı olanın hayran bırakıcı hayalini birleştiren bilim-kurgu içeriğinden hareketle, geçmiş ve şimdiki zamanın uzantısı olarak incelenerek, modern-olan insanın, içinde bulunduğu mekânsal koşulların etkisiyle, korku ve hayranlık ile yaklaştığı modern-olma sürecinde, bu terimin eski düzenin sonunu ama aynı zamanda yeni düzenin başlangıcını temsil ettiği görülmüştür. Bununla bağlantılı olarak, yirminci yüzyılı tanımlayan mekânsal koşullar ve

modern-olma durumu noktasında, sona ermenin ve yeniden başlama sürecinin teknoloji ve hız ile yakın ilişkili olduğu anlaşılmış, bunların yıkıcı ve yapıcı rolleri irdelenmiştir.

Yirminci yüzyıla dair, apokaliptik modernizm ve mekânın sonu kavramlarını referans almak suretiyle, karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımı benimsenerek, bir kavramsal ve tematik inceleme sunulan bu makalede, adı geçen yüzyılı tanımlayan mekânsal koşulları irdelemek amacıyla türetilen ve bu döneme dair dile getirilmiş fikirler aracılığıyla ve bunların yorumlanmasıyla içi doldurulan apokaliptik modernizm kavramının, mekân gerçekliği ve onun yıkıcı ve aynı zamanda yeniden inşa edici dinamikleri göz önüne alındığında, mekânın sonu meselesini görünür kılama anlamında işlevsel bir kavram olarak kullanılabilereği gösterilmiştir.

molesto

Kaynakça

- Bellagamba, Ugo (2004). *Pourquoi la Science-fiction ne peut être comprise sans le recours à l'Histoire*, www.ugobellagamba.com/histoire (p.3) (erişim 03.11.2010).
- Bradbury, Ray (2003). *Fabrenheit 451*. New York: Simon & Schuster.
- Charbonneau, Bernard (1991). *Nuit et jour*. Paris: Economica.
- Childs, Peter (2008). *Modernism*. Oxon: Routledge.
- Claudel, Paul (2007). *Le rapport de Brodeck*. Paris: Stock.
- CNRTL (*Fransa Ulusal Metin ve Sözlük Veritabanı*). "Apocalypse". <http://www.cnrtl.fr/definition/apocalypse/> Erişim Tarihi: 25.12.2018.
- CNRTL (*Fransa Ulusal Metin ve Sözlük Veritabanı*). "Moderne". <http://www.cnrtl.fr/definition/moderne/> Erişim Tarihi: 25.12.2018.
- Corman, Roger (1955). *Day The World Ended*. Golden State Production.
- Ellul, Jacques & Boeckel, Jan van (1992). *La trahison de la technologie*. <http://www.ekouter.net/la-trahison-de-la-technologie-par-jacques-ellul-1550/> Erişim Tarihi: 26.12.2018.
- Guénon, René (1990). *La crise du monde moderne*. Alger: Bouchène.
- Huxley, Aldous (2008). *Brave New World*. Londra: Vintage Books.
- Imamoglu, Abdulfettah (2011). *Le modernisme apocalyptique en science-fiction*. Yüksek Lisans Tezi. Lyon: Ecole Normale Supérieure de Lyon.
- İncil (Yeni Abit)*. <https://incil.info/kitap/Vahiy/13/> Erişim Tarihi: 25.12.2018.
- Larousse Fransızca Elektronik Sözlük*. "Apocalypse". <https://larousse.fr/dictionnaires/francais/apocalypse/4522?q=apocalypse#4506/> Erişim Tarihi: 25.12.2018.
- Le Bon, Gustave (1927). *L'Évolution actuelle du monde*. Paris: Ernest Flammarion.
- Merle, Robert (2010). *Malevil*. Malesherbes: Gallimard.
- Monod, Victor (1935). *Dévalorisation de l'homme*. Paris: Librairie Félix Alcan.
- Nouveau Larousse encyclopédique* (1998). Paris: Librairie Larousse.
- Rey, A. & Rey-Debove, J. (1989). *Le Petit Robert Dictionnaire*. Paris: Le Robert.

Sicé, David (1995). *La Science-Fiction Passé, Présent et Avenir*.
http://www.davonline.com/decouverte/SFpassepresent_2ed.pdf/ Erişim Tarihi: 26.12.2018.

Silverberg, Robert (2010). *The World Inside*. New York: Tom Doherty Associates.

molesto